

بسم الله الرحمن الرحيم

وصلى الله على محمد وآلـه الطاهرين ولـلعن الدائم على أعدائهم أجمعـين من الآن إلى قيام يوم الدين

اللهـم كـن لـولـيكـ الحـجـةـ بنـ الـحـسـنـ صـلـواتـكـ عـلـيـهـ وـعـلـيـ آـبـائـهـ فـيـ هـذـهـ السـاعـةـ وـفـيـ كـلـ سـاعـةـ وـلـيـاـ

وـحـافـظـاـ وـقـائـداـ وـنـاصـراـ وـدـلـيـلاـ وـعـيـناـ حـتـىـ تـسـكـنـهـ أـرـضـكـ طـوـعاـ وـتـمـتـعـهـ فـيـهاـ طـوـيلاـ.

الـلـهـمـ العـنـ أـوـلـ ظـالـمـ ظـلـمـ حـقـ مـحـمـدـ وـآـلـ مـحـمـدـ وـآـخـرـ تـابـعـ لـهـ عـلـىـ ذـلـكـ اللـهـمـ العـنـ العـصـابـةـ التـىـ

جـاهـدـتـ الـحـسـينـ وـشـايـعـتـ وـبـايـعـتـ وـتـابـعـتـ عـلـىـ قـتـلـهـ اللـهـمـ العـنـهـمـ جـمـيعـاـ.

الـلـهـمـ عـلـيـكـ يـاـ أـبـاـ عـبـدـ اللـهـ وـعـلـيـ الـأـرـوـاحـ التـىـ حـلتـ بـفـنـائـكـ عـلـيـكـ مـنـىـ سـلـامـ اللـهـ أـبـداـ مـاـ بـقـيـتـ

وـبـقـىـ الـلـلـيـلـ وـالـنـهـارـ وـلـاـ جـعـلـهـ اللـهـ آـخـرـ الـعـهـدـ مـنـىـ لـزـيـارـتـكـمـ،ـ السـلـامـ عـلـىـ الـحـسـينـ وـعـلـىـ عـلـىـ بـنـ

الـحـسـينـ وـعـلـىـ أـوـلـادـ الـحـسـينـ وـعـلـىـ أـصـحـابـ الـحـسـينـ.

الـلـهـمـ خـصـ أـنـتـ أـوـلـ ظـالـمـ بـالـلـعـنـ مـنـىـ وـابـدـءـ بـهـ أـوـلـاـ ثـمـ عـنـ الثـانـىـ وـالـثـالـثـ وـالـرـابـعـ اللـهـمـ العـنـ يـزـيدـ

خـامـسـاـ وـالـعـنـ عـبـيـدـ اللـهـ بـنـ زـيـادـ وـبـنـ مـرـجـانـةـ وـعـمـرـ بـنـ سـعـدـ وـشـمـرـاـ وـآـلـ أـبـىـ سـفـيـانـ وـآـلـ زـيـادـ وـآـلـ

مـرـوـانـ إـلـىـ يـوـمـ الـقـيـامـةـ.

با عرض تبریک و تهنیت به محضر ولی نعمه جهان هستی مولانا بقیة الله الاعظم روحی و ارواح

العالمین لتراب مقدمه الفداء به مناسبت ولادت جد بزرگوارش مولانا امام سجاد عليه السلام.

کلام در این بود که مرحوم آقاضیاء فرمود اگر شما بگویید علم اجمالی علت تامه تنجز تکلیف

نیست، به علم تفصیلی نقض می شود پس در علم تفصیلی نیز اگر در جایی احتمال مخالفت قطعیه

دادیم، احتمال عصیان دادیم باید بگوییم ترخیص از شارع جایز است زیرا فرق نمی کند بین

مخالفت احتمالیه علم تفصیلی و بین مخالفت احتمالیه علم اجمالی، و اگر کسی شک دارد ساعت

چهار بعد از نماز خوانده یا نه، شارع می تواند ترخیص دهد زیرا شک در بقاء تکلیف دارد و حال آنکه ممکن نیست شارع ترخیص دهد و عقل حکم می کند به اینکه الاشتغال اليقینی یستدعی البرائیه اليقینیة.

از نقض، دو جواب داده شد. یک جواب این بود که اولاً این نقض مبتنی بر این است که امثال تکلیف و اتیان به متعلق مسقط تکلیف باشد اما اگر گفتیم اتیان به متعلق مسقط تکلیف نیست بلکه تکلیف را از داعویت می اندازد و خود تکلیف باقی سنت لذا قطع به بقاء داریم و این نقض وارد نیست.

جواب دوم این بود که لو فرض که بگوییم اتیان به متعلق و امثال تکلیف مسقط است، این از موارد شک در بقاء است و ادله ترخیص از موارد شک در بقاء منصرف می باشد و در ما نحن فيه این نقض وارد نیست.

ولکن ما در مقام نسبت به هر دو جواب یک شبهه ای داریم. اما شبهه ی جواب اول این است که آن چیزی که عقل می گوید باید امثال شود و اگر امثال نشود عقل مخالفت آنرا تقبیح می کند، امثال تکلیفی سنت که داعویت و غرض داشته باشد، ملاک داشته باشد اما امثال آن تکلیفی که داعویت و غرض و ملاک ندارد اول کلام می باشد و مسلم است که واجب نیست.

اگر کسی بگوید «رفع ما لا یعلمون یعنی جایی که شک در تکلیف داری، اما جایی که علم به تکلیف داری را شامل نمی شود». عرض ما این است که اولاً مقصود رفع ما لا یعلمون، علم به تکلیفی سنت که غرض و داعویت و ملاک داشته باشد اما آن تکلیفی که داعویت و غرض و ملاک ندارد که امثالش لازم نیست.

حال چه فرق می کند جناب آقای صدر، ما شک در اصل تکلیف داشته باشیم یا شک داشته باشیم در تکلیف موصوف، تکلیفی که غرض دارد، تکلیفی که داعویت دارد. این تکلیف با داعویت مشکوک است، خب رفع ما لا یعلمون این را شامل می شود، کل شیء لک حلال این را شامل می شود زیرا آنچه مهم است داعویت تکلیف و غرض مولی است. چطوری که اگر من علم به

غرض داشتیم، ولی شک در تکلیف داشتم دیگر جای رفع ما لا یعلمون نیست، حتی اگر علم به عدم تکلیف داشتم باز جای رفع ما لا یعلمون نیست. رفع ما لا یعلمون در جایی جاری می شود که من قطع و علم به غرض نداشته باشیم بلکه شک در غرض داشته باشم.

حال اگر من ساعت چهار بعد از ظهر احتمال می دهم نماز خوانده ام، ولو تکلیف باقی باشد اما چون شک در تکلیف با غرض و تکلیف با داعویت دارم، رفع ما لا یعلمون جاری می شود. اصلا چه کسی گفته که رفع ما لا یعلمون تکلیف مولی ... آقای صدر تکلیف در واقع به قول شما یک سیاق است عمدۀ آن اراده و غرض و ملاکات می باشد. خب وقته من شک دارم رفع ما لا یعلمون جاری می شود. لذا نمی دانم این تفصیلی که ایشان بین این دو مبنی داده چه وجهی دارد. اما جواب دوم، ما هم قبول داریم که رفع ما لا یعلمون انصراف دارد از شک دربقاء و فقط شک در حدوث را می گیرد، اما این کلمه شک دربقاء در واقع یک خورده ناقص است و لعل مراد آقای صدر همین چیزی باشد که ما عرض می کنیم. اگر شک دربقاء به جهت شبّه حکمیه باشد مثل اینکه من نمی دانم آیا روزه را باید تا استئار فرص نگه داشت یا تا ذهاب حمره مشرقیه، خب اینجا اگر استصحاب نباشد چرا رفع ما لا یعلمون جاری نشود! شک دربقاء خصوصیت ندارد. بله از مواردی که شک در امثال تکلیف باشد، از آن موارد انصراف دارد اما شک دربقاء انصراف ندارد. البته آقای صدر هم مدعی نیست که از شک دربقاء ... بله یک کلامی دارد که آن کلام خیلی خالی از شبّه نیست و آن کلام این است که ایشان می فرماید افرض شما رفع ما لا یعلمون را از بقاء تکلیف جاری کردید، اما رفع ما لا یعلمون نسبت به آن تکلیفی که علم به حدوثش داشتیم چی؟ آن تکلیفی که علم به حدوثش داشتیم در ما نحن فيه هست، آن علم، الاستغال اليقینی یستدعاً البرائة اليقينية. این کلمه درست نیست زیرا منجز لحظه به لحظه لازم است، منجز حدوثاً و بقاءً لازم است. این طور نیست که اگر ما در حدوث منجز داشتیم کافی باشد، چنانچه من شک دارم که الآن تکلیف دارم یا ندارم، خب امروز منجز ندارم. منجز در هر لحظه ای لازم است. جناب آقای صدر آن علم به حدوث، تکلیف را در آن زمان منجز می کرد ولی الآن و در ساعت

چهار که شک در بقاء دارم دیگر آن علم سابق به درد نمی خورد و فایده ندارد. باید منجز حدوثاً و بقاء باشد. اگر شارع من را بقاء مرخص کرد و فرمود که عقابت نمی کنم دیگر بقاء تکلیف منجز نیست. بله همین مقدار که رفع ما یعلمون از مواردی که شک در بقاء دارم، از آن موارد که به نحو شبهه موضوعیه هست منصرف است.

یک مطلبی مرحوم استاد داشت که مثلاً در باب اذا تعدد الشرط و اتحد الجزاء، تداخل اسباب و تداخل مسیبات، علما در مورد تداخل اسباب فرموده اند که اگر شک کنیم که اسباب تداخل می کنند یا تداخل نمی کنند اصل تداخل است مثلاً چنانچه نمی دانم یک غسل به گردنم آمده یا سه غسل، در حدوث دو غسل شک دارم و دوران امر بین اقل و اکثر استقلالی است لذا نسبت به آن برائت جاری می شود. اما در تداخل مسیبات چنانچه یقین داشته باشم سه غسل به گردم آمده منتهی نمی دانم با یک غسل، هر سه ساقط می شود یا هر سه ساقط نمی شود، در اینجا فرموده اند اصل عدم تداخل است و الاستغلال اليقینی یستدعاً البرائة اليقینية. اینجا مرحوم استاد فرموده چرا؟! وقتی ما یک غسل کردیم، شک در بقاء داریم، رفع ما لا یعلمون را جاری می کنیم.

این کلام درست نیست زیرا رفع ما لا یعلمون از موارد شک در بقاء عرفاً منصرف است، چه شک در بقاء ما به نحو شبهه حکمیه باشد و چه شک در بقاء ما به نحو شبهه موضوعیه باشد. رفع ما یعلمون برای جایست که شک در اصل حدوث تکلیف باشد؛ حتی لو فرض که کسی بگوید اطلاق دارد و منصرف نیست، در سیره عقلاء هر وقت من شک در بقاء تکلیف کردم و در سقوط چند تکلیف با یک عمل شک کردم مثل اینکه شارع فرموده باشد اگر ظهار کردنی کفاره بده، اگر روزه خوردنی کفاره بده، ان قلت مؤمن خطأ کفاره بده، و من یقین دارم سه کفاره بر من واجب است اما احتمال می دهیم این سه کفاره با یک کفاره ساقط شود، در سیره عقلاء اینجا جای رفع ما لا یعلمون نیست. وقتی در سیره جای احتیاط شد، سیره اطلاق را تخصیص می زند. به عبارت أدق، اطلاق رفع ما لا یعلمون از موارد سیره منصرف است و لذا این فرمایش آفاضیاء ره درست نیست.

ولکن من خیال می کنم یک مطلب خلط شده و آن این است که آیا در مخالفت احتمالیه علم اجمالی، عقلاً ترخیص جایز است یا نه؟ یک مطلب این است که آیا شارع ترخیص داده یا نه؟ اگر بحث بر سر این باشد که شارع ترخیص داده یا نه، این حرف های آقای صدر درست است و مفید می باشد اما چنانچه کلام در این باشد که عقلاً ترخیص جایز است یا نه، در این حالت اصلاً بحث اینکه رفع ما لا یعلمون منصرف است، بحث اینکه تکلیف بقاء ساقط می شود یا داعویت تکلیف ساقط می شود، ربطی به مقام ندارد. حرف آقاضیاء ره این است که اگر قرار باشد عقلاً در مخالفت احتمالیه علم اجمالی، ترخیص جایز باشد ترخیص در مخالفت احتمالیه علم تفصیلی نیز عقلاً جایز است. این را آقاضیاء ره نقض می کند لذا معنی ندارد که شما بفرمایید منصرف است، جا برای انصراف نیست بنابر این ما می گوییم حرف آقاضیاء ره درست می باشد و ما هر دو را قبول داریم یعنی شارع هم می تواند در مخالفت احتمالیه علم اجمالی ترخیص دهد و هم می تواند در مخالفت احتمالیه علم تفصیلی بقاء ترخیص دهد. فرقی بین این دو نیست. اگر کسی بین این دو فرق بگذارد غلط است. اینکه می گویند الاشتغال اليقینی یستدعاً البرائة اليقینة اگر به این معنی باشد که چنانچه علم تکلیف داشتی، شارع ترخیص نمی تواند دهد، حق با آقاضیاء ره است اما اگر به این معنی باشد که عقل می گوید اگر شارع ترخیص نداد چنانچه اشتغال یقینی پیدا کردي باید برائت یقینی پیدا کنی، خب در علم اجمالی نیز همین طور است، والا اگر نزاع در این باشد که چرا در شک در بقاء در موارد علم تفصیلی برائت جاری نمی شود، دیگر اصلاً احتیاجی به انصراف و حرف های آقای صدر نیست زیرا قوم قائل به استصحاب هستند، خب استصحاب عدم اتیان جاری می شود، من شک دارم تکلیف باقی ست یا نه، بنابر این مسلک که امثال و اتیان به متعلق مسقط تکلیف است خب وقتی ساعت چهار بعد از ظهر من شک دارم که نماز را خوانده ام یا نه، استصحاب عدم اتیان جاری می شود و دیگر اصلاً نبوت به برائت نمی رسد. استصحاب عدم اتیان اصل موضوعی است و تعبد به تکلیف می کند و ما تکلیف را در بقاء احراز می کنیم. به همین جهت مرحوم استاد در تداخل مسببات و اینکه اصل تداخل است یا عدم

تداخل فرمود اصل تداخل است زیرا برایت از بقاء تکلیف جاری می شود. بعد فرمود ان قلت: اگر ساعت چهار بعد از شک کردیم نماز خوانده ایم یا نه، می توانیم بخواهیم چرا که رفع ما لا یعلمون. قلت: نه زیرا آنجا استصحاب عدم اتیان داریم و تکلیف محرز می شود اما در تداخل اغسال و تداخل مسیبات، وقتی استصحاب را در شباهت حکمیه را جاری نکردیم و تعارض استصحاب عدم مجعل با استصحاب عدم جعل زائد شد، اینها با هم تعارض و تساقط کرد، نبوت به رفع ما لا یعلمون می رسد. لذا من خیال می کنم اینجا خلط شده و حق آن چیزیست که ما عرض کردیم و فرمایش آقاضیاء ره تمام می باشد. هذا تمام الكلام بالنسبة الى تنجز العلم الاجمالی لجميع افراده اقتضاء، عليه تامة بالنسبة الى الموافقة القطعية و المخالففة القطعية و شقوق مسئله و ان قلت و قلت ها و نقض و ابرام ها.

مسئله ثانی:

در مقام امثال، آیا همان طوری که امثال تفصیلی کافیست، امثال اجمالی نیز کافی هست یا کافی نیست؟

در توصیلات شباهه ای نیست که امثال اجمالی کافیست و احتیاجی به امثال تفصیلی ندارد. در تعبدیات اگر امثال تفصیلی ممکن نباشد، چه حقیقت و چه تعبد امثال اجمالی قطعاً مجزی و مکفیست. انما الكلام و انما الاشكال فيما اذا امكن الامثال التفصیلی، فهل يجزي الامثال الاجمالی فی التعبدیات مع امكان الامثال التفصیلی أو لا يجزي.

معروف و مشهور این است که مجزی می باشد الا اینکه برای عدم اجزاء امثال اجمالی مع تمکن الامثال التفصیلی وجوهی ذکر شده است. یکی از آن وجوه، وجهی است که مرحوم آقای نائینی بیان فرموده. ایشان می فرماید: در اطاعت و در امثال لابد هستیم که عمل عبادی ما معنون شود به یک عنوانی که با آن عنوان حسن باشد و مقرب الى المولی باشد، اما اگر عمل تعبدی که ما اتیان کردیم معنون به یک عنوان حسنی نشود که با آن عنوان حسن مقرب الى المولی باشد، این عبادت باطل است. این شد کبری، اما صغیری این می باشد که اگر ما علم تفصیلی به امثال داشته باشیم،

عمل با علم تفصیلی با امثال معنون می شود به عنوان حسن، ولی اگر این عبادت را اجمالاً امثال کردیم، عمل عبادی که معنون است به عنوان امثال اجمالی حسن نمی شود و مقرب به مولی نمی شود.

دلیل بر این مطلب چیست؟ آقای صدر فرموده در فوائد الاصول به این مقدار ذکر است، خب در آنجا دلیل عین مدعای است و لکن اجود آقای نائینی ره خواسته دلیل ذکر کند و آن دلیل این است که در امثال تفصیلی، عبد منبعث میشود از نفس امر، در امثال اجمالی عبد منبعث می شود از احتمال امر. همان طور که احتمال امر در رتبه بعد از امر است، انباع از احتمال امر نیز در رتبه بعد از انباع نفس امر است. حسنش نیز در رتبه بعد می باشد. این فرمایشی است که آقای صدر از اجود نقل کرده است.

آقای صدر اشکال می کند و می فرماید: اولاً در امثال تفصیلی نیز انباع از نفس امر نیست زیرا نفس امر که داعویت ندارد. حقایق داعی می شوند بوجوده العلمی. اصلاً چه بسا ممکن است امری نباشد اما مکلف علم پیدا کند یا باشد و مکلف علم پیدا نکند. عبد در امثال علم تفصیلی از علم به امر منبعث شده و در امثال اجمالی مثلاً از احتمال امر منبعث شده است. پس علم به امر و احتمال امر وجود دارد و این دو در یک رتبه هستند و هر دو حسن می باشند. عقل هیچ فرقی بین امثالی که داعی و منشأ آن علم به امر شده با امثالی که داعی و منشأ آن علم اجمالی شده نمی بینند. بلکه ایشان می فرماید: حسن آن جایی که داعی، علم اجمالی باشد اشد است یا لااقل مساوی است لذا هیچ طولیتی در کار نیست. العقل یحکم بحسن عمل العبادی الذى یكون داعیه على العمل هو العلم التفصیلی او الاجمالی هذا اولاً.

ثانیاً یک مطلب برای آقای نائینی ره خلط شده و آن مطلب این می باشد که جناب آقای نائینی ره احتمال امر در رتبه بعد از امر است، انباع از احتمال در رتبه بعد از انباع از اصل امر است. اما تکیویناً و خارجاً انباع از احتمال امر، متاخر از انباع از نفس امر است. اینکه تکویناً متاخر است یک مطلب می باشد و حکم عقل به حسن آن یک مطلب دیگر است. شما دلیل آوردید که

احتمال امر متاخر است رتبه از نفس امر، پس انبعاث از احتمال متاخر است از انبعاث از نفس امر.
آیا اینها تکویناً و خارجاً هست یا در حکم عقل به حسن؟ این در حکم عقل به حسن نیست و
خارجاً هست لذا این حرف نا تمام است.

شاید بتوان اشکال سومی کرد - لعل این اشکال نیز در کلام آقای صدر باشد - آن اشکال این است
که اصلاً احتمال امر را اگر با نفس امر بسنجید، احتمال امر با نفس امر عام و خاص من وجه است
و اصلاً طولیتی بین آنها نیست، چه بسا شما احتمال امر دهید ولکن امری در کار نباشد، چه بسا
واقع امری در کار باشد ولکن شما احتمال ندهید و غافل باشید و علم به عدم داشته باشید. اینها
اصل ربطی به هم ندارند بنابر این انبعاث از احتمال امر نیز ربطی به انبعاث از نفس امر ندارد زیرا
وقتی احتمال امر متاخر از نفس امر نشد، انبعاثش هم متاخر نمی شود زیرا انبعاث متاخر شد به
خاطر اینکه احتمال امر متاخر شد اما اگر احتمال امر متاخر نشد دیگر انبعاث هم متاخر نمی شود.
اگر شما احتمال امر را با علم بسنجید یعنی مقصود از نفس امر، علم به امر باشد، بین این دو تباین
است و اصلاً هیچ طولیتی وجود ندارد، ربما ممکن است شما علم به امر داشته باشید و ربما ممکن
است شما احتمال امر دهید. بین احتمال امر با علم به امر هیچ طولیتی نیست و نسبت بین آنها تباین
می باشد. ربما ممکن است شما علم به امر داشته باشید و ربما ممکن است احتمال امر دهید، اگر
احتمال امر دهید، خب از احتمال امر منبعث می شوید و اگر علم به امر داشته باشید از علم به امر
منبعث می شوید لذا اصلاً طولیتی بین اینها ما نمی فهمیم.

فتخص که به عقل قاصر فاتر ما امثال اجمالی در عبادات در رتبه امثال تفصیلی است. به همین
جهت اگر کسی می تواند تحقیق کند تا بداند نماز شخصی که سه فرسخ رفته و پنج فرسخ برگشته
تمام است یا قصر، واجب نیست تحقیق کند و می تواند احتیاط کند و لو تمکن دارد از تعلم، فضلاً
از اینکه امثال قطعی تفصیلی ممکن نباشد و امثال ظنی معتبر ممکن باشد مثل اینکه شخص می
تواند تقلید کند، خب او می تواند تقلید نکند و احتیاط کند. می تواند برود سوال کند، و لو تمکن
از امثال تفصیلی ندارد ولی تمکن از امثال ظنی به ظن معتبر دارد و می تواند سوال کند یا تقلید

کند، لازم نیست تقلید کند. به همین جهت در رساله های عملیه نوشته اند که مکلف یا باید مجتهد باشد و یا باید مقلد باشد و یا محتاط باشد. با وجود امکان تقلید و امثال ظنی تفصیلی به ظن معتبر، امثال اجمالی کافی است، نه تنها کافی است بلکه احوط می باشد. به همین جهت این حرف آقای نائینی ره بلا وجه است.

دلیل دومی که ذکر کرده اند که با تمکن از امثال تفصیلی، امثال اجمالی کافی نیست این می باشد که بعضی تفصیل داده اند و فرموده اند که تاره امثال تفصیلی مستلزم تکرار نیست مثل اینکه من نمی دانم آیا سوره کامله واجب است یا واجب نیست، خب اینجا مکلف می تواند احتیاط کند و یک نماز با سوره بخواند. با وجود امثال تفصیلی، امثال اجمالی إن لم يستلزم التكرار يكفي. اما اگر مستلزم تکرار باشد، امکان دارد از این جهت اشکال شود که مستلزم تکرار باشد لا يكفي مع التمکن عن الامثال التفصیلی. لماذا؟ لأنه ربما يقال هذا لعب بامر المولى مثلا قال المولى «جئني بماء بارد». هو يأتي بعشر كأس من الماء، يجيء، يجيء، يجيء ... الى عشر مرات. هذا لعب بامر المولى، هذا ليس حسناً و ليس اطاعة مقبولة.

با این وجهی که ذکر کرده اند - لعب به امر مولی - ممکن است بعضی به عمل وسواسی اشکال کنند و بگویند وسواسی که تکرار می کنند موجب لعب به امر مولی می شود و با لعب به امر مولی، عمل متصف به حسن نمی شود و مقرب نمی شود و عقل این عمل را در مقام اطاعت کافی نمی داند.

این فرمایشی که ربما یقال و ربما یذکر، تمام نیست زیرا مثلا اگر بنده دو ثوب دارم، یکی نجس و دیگر قطعا پاک است. خب می توانم یک ثوب را بشورم و با آن نماز بخوانم و می توانم در هر دو ثوب نماز بخوانم. این چه لعب به امر مولی است! وقتی هر دو را به قصد امر مولی می آورم چه لعب به امر مولی است! برو و بیار نیست، عشر مرات نیست. مولی آب سرد می خواهد اما من نمی دانم از این دو کاسه، کدام آب سرد دارد، ممکن است بپرسم و ممکن است هر دو کاسه را بیاورم و مولی آب سرد را انتخاب کنم. این محدودی ندارد.

عمل وسوسی هم این گونه است. وقتی وسوسی تکرار می کند، آن عمل صحیح را به قصد امر مولی می آورد و بقیه ... اگر شما بگویید این لعب است، می گوییم مگر لعب در وسط عبادت، مبطل عبادت است!؟ اگر یک کسی در وسط نماز سرش را بخاراند یا با لباسش بازی کند به نحوی که از صورت نمازگزار خارج نشود مبطل نیست و اشکالی ندارد. لذا عمل وسوسی محظوظی ندارد. بله امام علیه السلام فرموده بی عقلی است و هو یطیع الشیطان. خب اطاعت شیطان در جایی حرام است که شارع نهی کرده باشد. اگر کسی که دنبال لهو است ... کل لهو باطل. لهو حرام است؟ نه. اطاعت شیطان است یا اطاعت الله؟ قطعاً اطاعت الله نیست. بر فرض عمل وسوسی حرام باشد، این چه دلیل می شود که ما بگوییم امثال اجمالی اشکال دارد!

بعضی ممکن است بگویند با تمکن از امثال تفصیلی، امثال اجمالی کافی نیست زیرا در امثال، قصد وجه معتر است، قصد متیز معتر است و این کسی که امثال اجمالی می کند قصد وجه ندارد، قصد متیز ندارد. جواب می دهیم که اولاً در فقه فرموده اند و ما نیز گفته ایم که قصد وجه معتر نیست. انسان لازم نیست قصد کند این عمل واجب را، آن مقداری که در عبادات معتر است، فقط و فقط قصد قربت می باشد اما غیر قصد قربت معتر نیست.

و للكلام تتمة و صلی الله علی محمد و آلہ الطاهرين و لعنة الله علی اعدائهم اجمعین